

Reformacja na Śląsku Cieszyńskim w kontekście miejscowej sytuacji językowej

JANA RACLAVSKÁ, IRENA BOGOCZOVÁ, JIŘÍ MURYC

*Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Reální 5, CZ 701 03 Ostrava,
jana.raclavska@osu.cz, irena.bogoczova@osu.cz, jiri.muryc@osu.cz*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Članek *Reformacija v Tešinski Šleziji v kontekstu lokalne jezikovne situacije* predstavlja pokrajino s površino 2282 km², ki je leta 1290 postala samostojna šlezjska kneževina na stiku najmanj dveh (slovanskih) etnij, kultur in jezikov. Prvotno (do konca prve svetovne vojne, natančneje do julija 1920) je predstavljala celoto s kulturnim, z administrativnim in društvenim centrom – mestom Cieszyn/Teschen (po tem sta bila tako mesto Cieszyn kot tudi celotno preostalo področje razdeljena na dva dela – češki in poljski). To prvotno slovansko ozemlje je bilo od 13. stoletja dalje, enako kot drugi deli Šlezije, predmet nemške kolonizacije, omeniti velja tudi dokaj močno židovsko komponento populacije. V članku so omenjeni zgodovinski trenutki, ki so povezani s specifičnim razvojem protestantske cerkve v Tešinski Šleziji in tudi s splošnim političnim ter družbenim razvojem te pokrajine.

The present article *Reformation in the Teschen Silesian Region in the Context of Local Language Situation* describes a district stretching over an area of 2,282 km² that originated in 1290 at the intersection of at least two Slavic ethnic groups, cultures and languages. Formerly, until the end of World War I or even until July 1920, this area used to form a whole with its cultural, administrative and social centre – the town of Cieszyn/Teschen. Afterwards, both the whole area and the town of Cieszyn were divided into two parts – Czech and Polish. This primarily Slavic territory was subject to German colonization from the 13th Century and a large number of Jewish inhabitants used to live there. The author notes some historical moments related to the specific development of the Protestant Church in the Teschen Silesia region as well as to the general political and social development of this region.

Ključne besede: Tešinska Šlezija, evangeličanska cerkev, poljski jezik, Jan Muthmann, Samuel Zasadius

Key words: Teschen (Cieszyn) Silesia, the Evangelical Church, Polish Language, Jan Muthmann, Samuel Zasadius

1 Reformacja jako czynnik społeczno-kulturowy na Śląsku Cieszyńskim

Śląsk Cieszyński, mały skrawek ziemi, bo zajmujący w swych historycznych granicach powierzchnię 2 282 km², należący dawniej do monarchii habsburskiej, a po jej rozpadzie – po części do Polski, po części do Czechosłowacji, odgrywał w polityce środkowoeuropejskiej często bardzo ważną rolę. Działo się tak z wielu

względów, zasadniczo jednak było powodem strategiczne położenie regionu na skrzyżowaniu dróg handlowych od wieków wykorzystywanych przez kupców i podróżników, bogactwa naturalne, a później i dynamicznie rozwijający się przemysł. Specyficznym okresem, wpływającym na wiele sfer życia społecznego, było zetknięcie się tutejszych mieszkańców z myślami reformacyjnymi dr. Marcina Lutra. Jego postulaty naprawy stosunków w Kościele szybko przedostały się na Śląsk Cieszyński, gdzie zwolennikami nowych idei stali się książęta: Kazimierz II (1477–1528) wywodzący się z polskiego rodu Piastów, jego wnuk Waclaw III Adam (1528–1579), który przyjął protestantyzm i uczynił wyznanie augsburskie oficjalnym w Księstwie Cieszyńskim.¹ Za oficjalny początek reformacji na tym terenie uważa się rok 1539, gdy zamiast niepełnoletniego jeszcze w tym czasie Waclawa Adama władzę w Księstwie przejął Jan z Pernsztejna (Josiek 1997: 165). W 1568 r. w celu uporządkowania stosunków w Księstwie Waclaw Adam wydał *Porządek kościelny*, dopełniony już po jego śmierci przez wdowę Katarzynę Sydonię o *Porządek szkolny* (1584), gdzie znajdowała się następująca deklaracja: „Postanawiamy, zarządzamy i chcemy, żeby słudzy kościoła i szkoły, młodzież i dorosłych z pism biblijnych, prorockich i apostołskich nauczyli, według Konfesji Augsburskiej i pism Lutra i Katechizmu Lutra“ (cyt. za Sosna 2015: 38).

Znaczyło to, że poddani księcia cieszyńskiego mieli prawo wysyłania swoich dzieci na naukę do przykościelnych szkół ewangelickich, których było wówczas w Księstwie pięćdziesiąt, i zdobywać wiedzę w języku ojczystym – polskim. Reformacja więc już wtedy miała polski charakter.

Rzeczywistość ta miała wpływ na stopniowe zainteresowanie się książką polską mniej zamożnej ludności cieszyńskiej. W tym czasie przeniknęły do czytelników następujące pozycje polskie: *Postylla domowa* Marcina Lutra, wydana w Królewcu w 1574 r., *Biblia Gdańska*, *Postylla Samuela Dambrowskiego*, zbiory kazań Grzegorza z Żarnowca i Adama Gdacjusza. Znana też była twórczość Jana Kochanowskiego, którego pieśni znalazły się później w kancjonałach cieszyńskich. Mamy na myśli przede wszystkim dzieło Jerzego Heczki: *Kancyonał dla chrześcian ewangelickich* (Kadłubiec 1994: 10–11).

Protestantyzm napotykał z biegiem czasu na coraz silniejszy opór ze strony kościoła katolickiego. Kolejny książę cieszyński Adam Waclaw (1579–1617), syn Waclawa Adama, pierwotnie zwolennik reformacji, stał się po 1610 r. jej gorliwym przeciwnikiem. Wynikiem rywalizacji dwu konfesji była wojna trzydziestoletnia, zapoczątkowana bitwą na Białej Górze. Nieudane powstanie stanów czeskich w 1620 r. odbiło się negatywnie również na Śląsku Cieszyńskim. Znaczne represje cesarskie dotknęły kraj i mieszkańców. W Księstwie Cieszyńskim w tym czasie dochodzi też do zmian we władzy. W roku 1625 umiera Fryderyk Wilhelm, syn Adama Waclawa, i w ten sposób wygasa ród Piastów cieszyńskich po mieczu. Rządy w Księstwie obejmuje siostra zmarłego księcia Elżbieta Lukrecja. Z jej

¹ Wprowadzanie idei reformacyjnych odbywało się również w innych księstwach śląskich, ale nie dotyczyło ono Śląska jako całości. Nie pozwalały na to z jednej strony podziały terytorialne, z drugiej prawa poszczególnych władców do podejmowania decyzji w sprawach wiary. Stąd wynika konieczność oddzielnego traktowania terytorium Śląska Cieszyńskiego, gdzie sytuacja różniła się na przykład od Wrocławia będącego pod bezpośrednim wpływem myślicieli i uniwersytetów niemieckich.

nakazu wydano statut religijny, na podstawie którego ewangelicy w księstwie utracili wszelkie prawa obywatelskie (m.in. zakaz piastowania urzędów, wykonywania rzemiosła czy zajmowania się handlem) oraz prawa użytkowania wielu kościołów w dobrach książęcych (Sosna 2015: 50).

Po śmierci Elżbiety Lukrecji w 1653 r. Cieszyńskie jako obumarłe lenno stało się własnością Habsburgów. Nic już nie stało na przeszkodzie germanizacji i rekatolizacji. Większość mieszkańców pomimo restrykcji zachowała jednak protestantyzm. W tym czasie prawdopodobnie zaczęli luteranie odprawiać swoje nabożeństwa w lasach czy w ustronnych miejscach (Równica, Leszna Górna, Ligotka Kameralna i in.). To zacięcie, z jakim ewangelicy stawiali opór rekatolizacji, stało się podstawą przyrównania: „twardy jak lutersko wiara koło Cieszyna” (Różańska 1996: 89). W okresie kontrreformacji pojawili się też w Cieszyńskim pierwsi księża katolicy z diecezji krakowskiej, absolwenci Akademii Krakowskiej, których zadaniem było szerzenie katolicyzmu wśród ludności polskiej (Raclavská 2001: 60).

Siedemnasty wiek ogólnie nie sprzyjał Księstwu ani jego mieszkańcom. Był to okres niustannych najazdów, wojen, rabunków, restrykcji natury wyznaniowej. Zachowane z czasów reformacji i czytane wśród ludności polskie książki były, jak pisze K. D. Kadłubiec, „ważnym czynnikiem podtrzymującym więź etniczno-językową, która wyrastała ponad stosunki polityczne, zwłaszcza po roku 1526, jak również kulturowym i narodowym w okresie wojny 30-letniej, szczególnie po śmierci ostatniej księżny piastowskiej Elżbiety Lukrecji (1653)” (Kadłubiec 1994: 12).

Również wiek XVIII, podobnie jak poprzedni, przebiegał pod znakiem wojen. Ciężko doświadczany Śląsk Cieszyński stał się świadkiem starć poddanych z władzą zwierzchnią. Przyczyną buntów chłopskich były rosnące obowiązki poddańcze wobec szlachty. Był to okres klęsk żywiołowych oraz niekorzystnych układów politycznych – wybuch powstania na Węgrzech i wyprawa wojenna króla szwedzkiego Karola XII (Pitronová 1992: 47). Władca ten po zwycięskim marszu przez ziemie polskie wtargnął do Saksonii, gdzie zmusił w 1706 r. ówczesnego króla polskiego i elektora saskiego Augusta II do rokowań. Przy tej okazji odbyły się też rozmowy z cesarzem Józefem II, który zgodził się na podpisanie tzw. recesu egzekucyjnego, dodatku do umowy altranszackiej, na podstawie którego zwrócono śląskim protestantom 128 kościołów i pozwolono na budowę sześciu nowych, tzw. kościołów łaski – na Śląsku. Wykorzystując tę sytuację, ewangelicy cieszyńscy w roku 1709 położyli kamień węgielny pod budowę Kościoła Jezusowego, pierwszego kościoła ich wyznania na tym terenie. Równocześnie z kościołem budowano szkołę, która od początku zyskała znakomitych nauczycieli i miała wysoki poziom nauczania (Ibidem, 47). Były to początki niezwyklej aktywizacji polskiego życia kulturalnego, nie tylko ewangelickiego, lecz również katolickiego. Poziom szkół katolickich był bowiem początkowo niższy niż szkół innowierczych, przypisujących duże znaczenie działalności oświatowej na rzecz reformacji. Rozumieli to i jezuiti, którzy też zwrócili baczną uwagę na szkolnictwo, założyli szereg kolegiów, zadbali o ich wysoki poziom (Popiołek 1976: 113), ale, w odróżnieniu od protestantów, obstawali przy łacinie.

Pierwsze dwudziestolecie XVIII wieku nazywane bywa okresem narodzin literatury polskiej na Śląsku Cieszyńskim i to głównie zasługą duchownych cieszyńskich Jana Muthmana i Samuela Ludwika Zasadiusa, wychowanków

centrum ewangelickiego w Byczynie (Broda 1972: 9). Dostarczyli oni tutejszym ewangelikom polskie książki religijne, które zaczęły wypierać kancjonały, postylle i modlitewniki czeskie. Wychowali ponadto swoich następców, którzy, podobnie jak i oni, czuli i rozumieli potrzebę tworzenia dzieł w języku polskim (Hierowski, Rospond 1948: 15–16). Ci dwaj duchowni mieli znaczący wpływ na kształtowanie się stosunków narodowych w Cieszyńskim, w szczególności zaś sytuacji językowej. Ponieważ realizowali oni ideę Marcina Lutra, by słowo Boże głosić w języku zrozumiałym dla wiernych, należy poświęcić im bacniejszą uwagę.

Jan Muthman (1685–1747) po studiach na uniwersytecie w Lipsku wrócił na Śląsk, gdzie został powołany na diakona w Wołczynie, ale wkrótce przeniósł się do Cieszyna, gdzie cesarz austriacki zezwolił na zbudowanie Kościoła Łaski. W dniu 2 czerwca ks. Jan Muthman odprawił tam pierwsze polowe nabożeństwo. Oficjalnie objął posadę archidiakona 4 sierpnia 1709 r. (Sosna 2015: 156–157). Jego obowiązki nie ograniczały się wyłącznie do pracy duszpasterza, ale stał się organizatorem prac budowlanych kościoła i szkoły, sprowadzał polskie książki nabożne, by zachęcić wiernych do czytania i kształcenia się. Sam będąc gruntownie wykształconym i znającym języki obce, tłumaczył dzieła religijne na język ludności cieszyńskiej. O języku tym wyraził się, że jest to: „lekka polszczyzna, niekiedy według zwykłości terażniejszych słuchaczy moich accomodowana...” (Muthman 1716: 7). Tekst ten znajdziemy w przedmowie do pierwszej dotychczas znanej polskiej książki powstałej na Śląsku Cieszyńskim, której autorem był właśnie Jan Muthman, a której tytuł brzmi: *Wierność Bogu y cesarzowi czasu powietrza morowego należąca...*, wydanej w Brzegu w 1716 r. Jan Muthman reaguje w swym dziele na tragiczne w skutkach zjawisko zarazy dżumy. Autor nawołuje w niej zwłaszcza do cnotliwego i bogobożnego życia, przestrzega przed zabobonem, praktykami czarodziejскими i umieszcza w swej książce modlitwy i pieśni nabożne szczególnie przydatne na czas zarazy. Druga część dzieła zawiera streszczenia zaleceń urzędów cesarskich, których należało przestrzegać w czasie zarazy. Już w przedmowie autor przyznaje, że informacje czerpał z niemieckich instrukcji i zarządzeń opracowywanych na podstawie łacińskich pism medycznych (Burchard, Burchard 2008: 337). Zarządzenia takie wydawały urzędy miejskie w celu ochrony mieszkańców, ale dostępne one były w Cieszyńskim wyłącznie w języku niemieckim. Dla Muthmana ważne jednak było, by dotrzeć głównie do uboższych warstw społecznych, zwłaszcza tych, u których nie przewidywano znajomości języka niemieckiego. Wydanie takiej pozycji niewątpliwie dokumentowało niezwykle troskę o swoich wiernych ze strony duszpasterza.

Pozostałe teksty Muthmana, wyłącznie o charakterze religijnym, to tłumaczenia. Chodzi o moralitet *Sto Reguł Żywota, Ktore Każdy Chrześcianin /.../ Powolno czytać, Pilnie uważać, a Pobożnie wykonywać* ma z 1720 r. oraz pozycję z 1724 r. nazywaną *Książeczka o Jezusie*, która jest tłumaczeniem dzieła Johanna Kwirnsfelda.

Okres działalności cieszyńskiej zakończył się dla Muthmana niespodziewanie szybko. Od 1724 roku zarysowały się spory pomiędzy miejscowymi pastorami. Jan Muthman, dalszy z pastorów Samuel Ludwik Zasadius i Jan (Johan Adam) Steinmetz zostali oskarżeni o sprzyjanie pietyzmowi, nurtowi w luteranizmie skierowanemu na pobożne życie, pogłębione studium Biblii oraz rygorystyczną

moralność. Odłam ten był w monarchii zabroniony a jego zwolenników ścigano. Na mocy dekretu cesarskiego z 1730 roku wszyscy trzej duchowni zmuszeni zostali do opuszczenia Cieszyna. Muthman znalazł schronienie u hrabiego Donnersmarcka w Saksonii, gdzie w ostatnich latach życia był adiunktem superintendentury okręgu kobursko-saskiego (Sosna 2015: 158–159).

Bliskim współpracownikiem i tym, kto dzielił losy wygnańca, był przywołany powyżej Samuel Ludwik Zasadius (1695–1756). Pochodził z Dolnego Śląska, z rodziny pastora ewangelickiego, który zajmował się między innymi tłumaczeniem ksiąg religijnych. Poszedł śladem ojca, został pastorem ewangelickim, był także pisarzem, tłumaczem, wydawcą. Studiował na uniwersytecie w Wittenberdze i Jenie. W 1721 r. został powołany do Kościoła Jezusowego w Cieszynie. Po wypędzeniu z Cieszyna w wyniku oskarżenia o petyzm Zasadius przebywał przez niecały rok w Saksonii. W połowie roku 1731 przeniósł się do Strassfurtu w Turynii, gdzie spędził dziesięć lat. Dopiero w 1742 roku hrabia Karol Erdman Henckel-Donnersmarck ściągnął znanego kaznodzieję do zboru w Tarnowskich Górach, gdzie Zasadius pracował do końca życia. Większość jego dzieł związanych jest jednak z jego działalnością na Śląsku Cieszyńskim.

Z 1723 r. pochodzi jego pierwsza książka nazwana *Droga do Nieba, to jest: Nauka krotka z Katechizmu*. Praca ta została wielokrotnie wznawiana i to zachęciło pastora do tworzenia następnych dzieł: *Mleczna Potrawa Duchowna* (Brzeg, 1724), *Nowy, Pana naszego Jezusa Krystusa, Testament* (1725), w tym samym roku pokazał się jego *Wykład na Dziesięcioro Boże Przekazanie*. Dalsze pozycje *Modlitwy Nabożne Poranne i wieczorne na każdy dzień* powstały w 1726 roku a *Drogi do prawdziwego Krześcijaństwa Torowanie* w roku 1727. W 1730 r. zostały wydane *Kazania pokutne* Zasadiusa i były one ostatnią pozycją, która została napisana w Cieszynie. Zasadius jest również autorem znanego tłumaczenia *Rajski ogródeczek* (1736), którego twórcą jest protestancki mistyk Jan Arndt. Strata ofiarnych pastorów była dla zboru cieszyńskiego ciosem, ale działalność duszpasterska na Śląsku Cieszyńskim nie ustawała, podobnie jak i oświatowa.

Stosunkowo spokojny i owocny okres przerwały tzw. wojny śląskie (1740–1763) prowadzone przez cesarżową Marię Teresę z królem pruskim Fryderykiem II, w wyniku których Austria straciła wielką część Śląska. W ramach monarchii habsburskiej pozostał tylko Śląsk Cieszyński (zwany Austriackim lub Wschodnim) i Śląsk Opawski (czyli Zachodni). Na podstawie dekretu dworskiego Józefa II połączono ziemie śląskie, pozostające w ramach monarchii, w jedną całość administracyjną z gubernium krajowym w Brnie, w wyniku czego 1 lipca 1782 r. powstało Gubernium Morawsko-Śląskie.

Na dalszy rozwój ewangelickiego życia religijnego i związanej z nim oświaty innowierczej miał wpływ patent tolerancyjny wydany w roku 1781. Zezwolił on na odprawianie publicznych nabożeństw ewangelickich i zrównał prawa innowierców z katolikami. Chociaż protestanci na Śląsku już wcześniej korzystali z uzyskanych praw, patent tolerancyjny pozwolił na dalszy rozwój życia duchowego. Powstały więc nowe gminy ewangelickie m.in. w Błędowicach, w Ligołce Kameralnej, w Bystrzycy i w Nawsiu. Prawdziwe zrównanie wyznaniowe katolików i niekatolików w monarchii Habsburgów nastąpiło dopiero w poł. XIX wieku jako wynik wystąpień rewolucyjnych tzw. Wiosny Ludów w 1848 r. W nowych warunkach

społeczno-politycznych można było korzystać z języka polskiego w komunikacji urzędowej, szkołach, kościołach. Język polski przeważał nie tylko w liturgii w kościele ewangelickim, ale także katolickim.

Dalszy rozwój polityczny prowadził do tego, że od końca XIX wieku sprawy wyznaniowe zaczęły się coraz bardziej splatać z interesami narodowościowymi, z ideologią nacjonalistyczną. Przykładem jest ruch ślązakowski zapoczątkowany przez księdza Teodora Haasego w latach 1882–1909 i kontynuowany przez jego następcę Józefa Koźdonia. Istota tego problemu polegała na uproszczonym, stereotypowym stanowisku, że katolik to Polak, natomiast ewangelik – Niemiec, które na Śląsku Cieszyńskim było absolutnie bezpodstawne (Josiek 1997: 165). Równie nieaktualne jest na Śląsku Cieszyńskim samo stwierdzenie: Polak – katolik (Grabowska 1995: 69).

W ostatnich austriackich spisach ludności wyznanie ewangelickie deklarowało 21,5%, a po obecnie czeskiej stronie rzeki Olzy nawet 25% populacji. Należy odnotować, że na wzrost liczby ludności wyznania katolickiego miała wtedy wpływ liczna imigracja taniej siły roboczej z Galicji (Josiek 1997: 165). Do zaniku Austro-Węgier ewangelicy na Śląsku tworzyli jeden kościół ewangelicki obejmujący obszary od miasta Aš na zachodzie Czech po Bukowinę na wschodzie, od Bielska na północy po Triest na południu. Cieszyńskie zbory były odzwierciedleniem zborów ewangelickich w całej monarchii. Na Śląsku Cieszyńskim działało wtedy 18 zborów; najwięcej ewangelików deklarowało propolską orientację narodową, drugie miejsce zajmowali Niemcy a trzecie – Czesi. Polacy tradycyjnie wyraźnie inklinowali w stronę wyznania augsburskiego (Szymeczek 2010: 218).

2 Odłamy protestantyzmu na czeskim Śląsku Cieszyńskim po roku 1920

W 1920 r. doszło do podziału politycznego dotychczas jedynego Śląska Cieszyńskiego na część polską i czeską – tzw. Zaolzie. Był to wynik zmian politycznych na mapie Europy Środkowej po rozpadzie monarchii. Wraz z podziałem jednolitego regionu doszło również do podziału jednej ewangelickiej organizacji kościelnej na dwie, które od tego czasu rozwijały samodzielną działalność religijną. Protestantyzm nadal rozwijał się więc po obu stronach granicy; po stronie czeskiej w 1930 r. ponad 1/3 ludności miejscowej tworzyli ewangelicy. Warto dodać, że „na Śląsku Cieszyńskim znajduje się jedno z największych skupisk polskich ewangelików, jakie w ogóle istnieją na ziemiach etnicznie polskich” (Grabowska 1995: 71). Polska miejscowość Wisła leżąca w Beskidzie Śląskim, jest jedyną gminą w Polsce, która wykazuje przewagę ewangelików.

Kościół ewangelicki na Zaolziu nadal jest planowo dwujęzyczny (trzecim językiem obrządku kościelnego był język niemiecki), choć nie zawsze było to zgodne z czeskimi interesami narodowymi. I niemieckimi też. Na przykład w okresie II wojny światowej, gdy region ten należał do Trzeciej Rzeszy Niemieckiej, seniorem ewangelickich zborów został zwolennik hitlerowskiej ideologii, ksiądz Paul Zahradnik, przedstawiciel Deutsche Evangelische Kirche. W tym trudnym okresie polscy pastory zostali pozbawieni służby duszpasterskiej i prześladowani. Ogólnie jednak za językiem polskim używanym w liturgii przemawiało i przemawia: lepsze zrozumienie, tradycja (zawsze tak się modlono, prowadzono nabożeństwa),

fakt, że jest bliższy kulturowo („bliższy sercu”), że jest on w odczuciu wierzących bardziej uroczysty, „ciekawszy”, bogatszy w środki leksykalne.

W latach 1923–1950 kościół ewangelicki na Zaolziu niósł oficjalną nazwę Augsburgski Kościół Ewangelicki na Wschodnim Śląsku w Czechosłowacji (Augsburská církev evangelická ve východním Slezsku v Československu), po czym kościół ten przyjął nazwę Śląski Kościół Ewangelicki Augsburgskiego Wyznania (Slezská církev evangelická augsburského vyznání). Po zmianach ustrojowych, konkretnie w 1995 r., za sprawą ówczesnego biskupa Wilhelma Stonawskiego i około 12 tys. wiernych kościół ten rozpadł się na dwa odłamy – oprócz wspomnianego istnieje jeszcze Luterański Kościół Ewangelicki Augsburgskiego Wyznania w RC, którego siedzibą jest miejscowość Bystrice nad Olší (ma też zbory w Gródku, Czeskim Cieszynie, Trzyńcu² i Pradze). Każdy z kościołów ma własnego biskupa, radę kościelną, wydaje własne pisma dwujęzyczne³ – jedno dla dorosłych, drugie dla dzieci. Śląski Kościół Ewangelicki Augsburgskiego Wyznania posiada na Zaolziu około 20 zborów i zrzesza ok. 20 tys. członków. Kościół ewangelicki zawsze rozwijał bogatą działalność misyjną, społeczną, dobroczynną, kulturalną, edukacyjną, oświatową. Ważnym elementem tej działalności był i jest język, jako środek komunikacji z wiernymi, jako język Biblii, pieśni kościelnych i innych tekstów religijnych, jako element tożsamości każdego członka kościoła i całej grupy wyznaniowej, jako język intymnej rozmowy z Bogiem, kontemplacji, modlitwy. Dwujęzyczność cechuje działalność chórów kościelnych, w dwu językach odbywają się nabożeństwa dla dorosłych i dla dzieci, śluby, chrzty lub pogrzeby. Pastorzy wywodzący się z Zaolzia mieli możliwość studiowania w Pradze lub Bratysławie, w ostatnich latach niektórzy z nich skończyli studia w Warszawie.

Śląsk Cieszyński jest pod względem wyznań wyjątkowo tolerancyjny, polskie źródła podają, że to obszar z największą liczbą wyznań w Polsce. Po polskiej stronie granicy prowadzi działalność 10 Kościołów i zborów innych wyznań: Kościół Rzymskokatolicki, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Chrześcijan Dnia Sobotniego, Kościół Metodystyczny, Kościół Polskokatolicki, Kościół Wolnych Chrześcijan, Polski Kościół Chrześcijan Baptystów, Zarejestrowany Związek Świadców Jehowy i Kościół Zielonoświątkowy (Suchodolska 1997: 68). W czeskiej części Śląska Cieszyńskiego oprócz największego Kościoła Rzymskokatolickiego, i Śląskiego Kościoła Ewangelickiego Augsburgskiego Wyznania⁴ rozwijają aktywność i inne kościoły: Czeskobraterski Kościół Ewangelicki, Kościół Braterski, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Apostolski, Luterański Kościół Ewangelicki, Jednota Braterska w Czechach, Ewangelicki Kościół Metodystów, Braterska Jednota Baptystów, Kościół Husycki i Kościół Świadców Jehowy. Do Kościoła Braterskiego (w języku czeskim Církev českobratrská) warto odnieść, że Kościół ten ma tu pomimo oficjalnej nazwy

² W czeskiej wersji: Hrádek ve Slezsku, Český Těšín, Třinec.

³ Więcej na ten temat lokalnych pism ewangelickich patrz Bogoczová 2005.

⁴ Według ostatniego austriackiego spisu ludności (1910) na obszarze późniejszego Zaolzia mieszkało ok. 133 tys. katolików, 46 tys. ewangelików, 3 511 żydów. W pierwszym spisie czechosłowackim (1921) wyznanie katolickie podało prawie 140 tys. osób, ewangelickie – niecałe 49 tys., a w 1931 r. ewangelików było już tu 54,5 tys. (por. Grabowska 1995: 71).

czeskiej również polski charakter. Od lat 20. minionego wieku korzysta się tu nie tylko z czeskich, ale też polskich śpiewniczków, słucha polskich nabożeństw. Stwierdzenie to odnosi się szczególnie do zboru w miejscowości Gródek (Hrádek).

3 Podsumowanie

Za pośrednictwem polskiego językoznawcy Stanisława Rosponda (1985) rozpowszechniło się powiedzenie, że Kościół nauczył naszych przodków pisać. Poprzez liturgię, modlitwę oraz ogólne przeżywanie wiary nauczył ich też miłości do języka (ojczystego), refleksji nad własną mową, jej znaczeniem i miejscem w życiu człowieka. Dbałość o język rozumiały dla prostych ludzi, nieznających łaciny, była – obok wartości, jak np. pracowitość, rzetelność i uczciwość – od dawna wyróżnikiem etosu kościoła protestanckiego. Na Śląsku Cieszyńskim, gdzie koegzystowały różne etnasy i grupy wyznaniowe, współistnienie obok siebie społeczności co najmniej trzech języków (polskiego, czeskiego, dawniej – niemieckiego) i trzech wyznań (rzymskokatolickiego, ewangelickiego i Mojżeszowego) ma długą tradycję. Wielość wyznań była tu nieodłącznym elementem życia codziennego w czasach, kiedy jeszcze nikt nie używał modnego dziś terminu „ekumenizm”.

LITERATURA

Irena BOGOCZOVÁ, 2005: Nad texty časopisu a kalendáře Slezké církve evangelické augsburského vyznání v ČR. *Specifika církevní komunikace*. Ur. Marcela Grygerková. Ostrava: Ostravská univerzita. Ostrava: Ostravská univerzita. 159–173.

Jan BRODA, 1972: *Udział pastorów w życiu kulturalno-narodowym Śląska Cieszyńskiego w latach 1835–1865*. Górk Wielkie [maszynopis].

Barbara GRABOWSKA, 1995: Religijność młodzieży Podbeskidzia. *Společnosti młodzieżowe na Podbeskidziu*. Ur. Tadeusz Lewowicki. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie. 67–81.

Zdzisław HIEROWSKI, Stanisław ROSPOND, 1948: *Język i piśmiennictwo na Śląsku*. Katowice – Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.

Johan BURCHARD, Dorota BURCHARD, 2008: Morowe powietrze – krótki szkic do historii zarazy na ziemiach polskich w pierwszej połowie XVIII wieku. *Nowiny Lekarskie* 77, 334–338. Dostęp 8. 10. 2018: http://www.nowinylekarskie.ump.edu.pl/uploads/2008/4/333_4_77_2008.pdf.

Władysław JOSIEK, 1997: Nástin vývoje náboženských poměrů na Těšínsku do roku 1920. *Polská národní menšina na Těšínsku v ČR*. Ur. Karol Daniel Kadłubiec. Ostrava: Ostravská univerzita. 165–183.

Karol Daniel KADŁUBIEC, 1994: *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna*. Katowice: Wojewódzka Biblioteka Publiczna.

Jan MUTHMAN, 1716: *Wierność Bogu y Cesarzowi czasu powietrza Morowego należąca /.../*. Brzeg: Gottfried Tramp.

Blanka PITRONOVÁ, 1992: Śląsk Cieszyński w latach 1653–1848. *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ur. Mečislav Borák, Dan Gawrecki. Ostrava: Advertis. 45–59.

Kazimierz POPIOŁEK, 1976: *Śląskie dzieje*. Warszawa – Kraków: PWN.

Jana RACLAVSKÁ, 2001: *Historia języka polskiego na Śląsku Cieszyńskim do roku 1848*. Ostrava: Ostravská univerzita.

Stanisław ROSPOND, 1985: *Kościół w dziejach języka polskiego*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum.

Aniela RÓŻAŃSKA, 1996: Religia jako płaszczyzna funkcjonowania stereotypów w świadomości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego. *Spoleczności pogranicza. Wielokulturowość, edukacja*. Ur. Tadeusz Lewowicki, Barbara Grabowska. Cieszyn: Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie. 86–98.

Władysław SOSNA, 2015: *Barwy luteranizmu na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice: Polskie Towarzystwo Ewangelickie.

Jolanta SUCHODOLSKA, 1997: Kontakty towarzyskie wyznacznikiem tolerancji religijnej młodzieży na Śląsku Cieszyńskim. *Osobowość i społeczne funkcjonowanie młodzieży regionu Podbeskidzia*. Ur. Tadeusz Lewowicki. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 65–74.

Józef SZYMECZEK, 2010: Zápasy polských evangeliků v Těšínském Slezsku o zachování konfesní a národnostní odlišnosti v poválečném Československu. *Securitas Imperii* 9, 218–236.

REFORMACIJA V TEŠINSKI ŠLEZIJI V KONTEKSTU LOKALNE JEZIKOVNE SITUACIJE

V času širjenja reformacije je etnično, kulturno in jezikovno specifična pokrajina okoli mesta Tešin (Tešín/Cieszyn/Teschen) dobila nove specifikke. Reformacija je tu našla privržence med plemstvom (tešinski knezi), izobraženim slojem družbe (duhovniki, učitelji), s pomočjo slednjega pa tudi med preprostim ljudstvom. Luteranska vera je v Tešinski Šleziji postala uradna veroizpoved že okoli leta 1540. Reformacija je bila pretežno *poljskega* značaja, kar se je pokazalo v učnem jeziku v cerkvenih šolah ter v jeziku bogoslužja in verske literature (prevodi Lutrovih razprav ali izvirna dela). Rekatolizacija te pokrajine se je pričela že v prvi polovici 17. stoletja, v drugi polovici tega stoletja, ko je Tešinska Šlezija postala del habsburške monarhije, pa je rekatolizacija spremljala intenzivna germanizacija. Čeprav je bil Lutrov nauk prepovedan, so se protestanti še naprej shajali (skrivoma, v lokalnih gozdovih) in s tem ohranjali kontinuiteto razvoja te vere v Tešinski Šleziji. Do bistvenega izboljšanja položaja je prišlo po sklenitvi mirovnega sporazuma v mestu Altranstädt (1707), ko je cesar Jožef I. moral dati soglasje za gradnjo šestih evangeličanskih cerkva v Šleziji. Največja je bila sezidana v Tešinu. V sosesčini cerkve je nastala tudi evangeličanska šola. To obdobje je zaznamovala dejavnost pomembnih duhovnikov, med katere sodijo predvsem: Jan Muthmann, Samuel Zasadius in Johann Adam Steinmetz. V razvoju Tešinske Šlezije so bila žal tudi obdobja, ko se je religioznost prepletla z ideologijo in ko je med drugim nastal neresnični stereotip evangeličana Nemca.

Na situacijo v protestantski cerkvi so vplivali pomembni politični in družbeni dogodki v zgodovini Tešinske Šlezije (pa tudi širše). Prelomne so bile naslednje letnice: 1920, ko je bila prej enotna (avstrijska) Tešinska Šlezija razdeljena na češkoslovaški in poljski del (tako je bilo razpolovljeno tudi samo središče pokrajine – mesto Tešín/Cieszyn), 1938 (münchenski sporazum), 1939 (priključitev ozemlja Tretjemu rajhu), 1945 (ponovna razdelitev ozemlja med Češkoslovaško in Poljsko), 1948 (začetek vladavine komunistične partije), 1989 (padeč totalitarnega režima), 1993 (razdelitev Češkoslovaške na Češko in Slovaško republiko). Za protestantsko cerkev vsi ti dogodki niso pomenili le spremembe v njenem imenu, temveč tudi v njeni organiziranosti, narodnostni strukturi in živahnosti delovanja.